

Загальні положення цивільного права

ним органу) або вищому органу юридичної особи як конференції власників. Таким чином, якщо банкрут - господарське товариство, а вищий орган – орган управління, то ліквідатор є правомочним прийняти відповідне рішення. При банкрутстві ж унітарного підприємства таке повноваження до компетенції ліквідатора не входить, оскільки, зазвичай, за статутом банкрута є винятковою компетенцією власника. У такий спосіб реалізація права вимоги банкрута щодо майна, переданого дочірньому підприємству, не зможе відбутися через недостатність повноважень ліквідатора.

Практика вимагає визнання за ліквідатором права прийняття рішень про ліквідацію дочірніх підприємств та визначення порядку її проведення. Адже метою ліквідаційної процедури є задоволення вимог кредиторів за рахунок ліквідаційної маси, яка не може бути сформована в повному обсязі без наділення ліквідатора достатнім обсягом повноважень.

В аспекті розглянутих проблем в умовах ринкової економіки та сучасних реалій стає очевидною необхідність чіткого нормативного врегулювання визначення правового статусу та зв'язку залежних й контролюючих підприємств. Сьогодні потребує регламентації процедури реалізації прав, що впливають із участі у підприємстві, в тому числі й розпорядження підприємством як об'єктом права власності, вдосконалення нормативного регулювання припинення діяльності юридичної особи. Подальша пасивність законодавця у вирішенні поставлених питань призведе до зростання чисельності «безхазяйних підприємств», що може виступити чинником дестабілізації економічних відносин.

Захист інтересів обороту, як один з пріоритетних напрямків діяльності держави потребує подальшого вдосконалення цивільного законодавства взагалі й норм про афілійовані особи та їх припинення зокрема.

Література

1. Кулагин М.И. *Избранные труды. М: Статут, 1997. – С.330.*
2. Вінник О. *Правове становище дочірніх підприємств. // Підприємцтво, господарство і право. – 2000. – № 1. – С.4 – 9.*
3. Борисова В.І. *К проблеме дочерних предприятий. // Проблемы законности. – № 44. – С. 54 – 60.*

Щербакова Ч.В.,

*асистент кафедри цивільного права і
процесу економіко-правничого факультету
Донецького національного університету*

ПОНЯТТЯ РЕОРГАНІЗАЦІЯК СПОСОБУ ПРИПИНЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ, ЙОГО ВІДМІННІСТЬ ВІД ЛІКВІДАЦІЇ

В системі економічних відносин підприємство займає домінуюче положення як основна організаційна ланка народного господарства України. Воно спеціально створюється засновниками (учасниками) для участі в виробничих та товарообмінних відносинах. Згідно з ст. 1 Закону України “Про підприємства в Україні”¹ підприємство – це самостійний господарчий статутний суб’єкт, який володіє правами юридичної особи та виконує виробничу, науково-дослідницьку та комерційну діяльність з метою отримання відповідного прибутку (доходу).

Таким чином, законом встановлено, що підприємство є одним із видів юридичних осіб.

Чинне законодавство України передбачає, що юридична особа припиняється внаслідок ліквідації чи реорганізації згідно з ст. 37 Цивільного кодексу Української РСР². Тому цілком обґрунтовано, що

ст. 34 Закону України “Про підприємства в Україні” передбачає наступне: підприємства, як і інші юридичні особи, припиняють своє існування (дію) внаслідок їх ліквідації чи реорганізації із дотриманням вимог антимонопольного законодавства та за рішенням їх компетентного органу. Подібна норма міститься і в ст. 19 Закону України “Про господарчі товариства”³.

Внаслідок ліквідації підприємства майно, яке залишилося після задоволення вимог (претензій) кредиторів та членів трудового колективу, використовується за вказівкою власника (ч. 6 ст. 36 Закону України “Про підприємства в Україні”). Заявлені кредиторами претензії, які не були задоволені за відсутності майна, згідно з ч. 2 ст. 36 вказаного Закону вважаються погашеними. На практиці ліквідація як спосіб припинення діяльності супроводжується не тільки припиненням діяльності відповідного суб’єкта підприємництва, але й розподілом майна між засновниками, якщо таке залишається після проведення розрахунків з кредиторами за результатами підприємницької діяльності підприємства, яке ліквідується. Таким чином, усі правовідносини ліквідуемого підприємства як самостійного суб’єкта припиняються.

Реорганізація та ліквідація є самостійними способами припинення діяльності підприємств, але їм притаманні певні особливості. Як відомо, саме наслідки відрізняють реорганізацію від ліквідації юридичних осіб, в тому числі і підприємств.

В.С. Мартем’янов називає ліквідацію та реорганізацію формами припинення діяльності підприємств⁴. Однак, в юридичній літературі зустрічаються випадки, коли ліквідація та реорганізація називаються формами (способами) припинення юридичних осіб (підприємств)⁵.

Чинне законодавство не дає загального визначення терміну реорганізації як форми припинення юридичної особи, в тому числі і підприємства. Проте, головним відзначним моментом реорганізації є наявність правонаступництва, тобто, якщо діяльність підприємства припиняється у зв’язку із реорганізацією, тоді його правовідносини як самостійного суб’єкта права не припиняються. Це впливає із положення ч. 7 ст. 36 Закону України “Про підприємства в Україні”, який закріпив, що у випадку реорганізації підприємства його права та обов’язки переходять до правонаступників.

Подібні норми знаходяться і в багатьох інших нормативних актах, які регулюють правовий статус суб’єктів господарчої діяльності. Так, ст. 37 Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” встановлює, що у випадку реорганізації кооперативу (об’єднання) всі його права та обов’язки переходять до правонаступників⁶. Ч. 3 ст. 19 Закону України “Про господарчі товариства” також передбачає, що внаслідок реорганізації товариства уся сукупність його прав та обов’язків переходить до правонаступників товариства.

Наявність правонаступництва в правовідносинах як суттєвої риси реорганізації визнано і в науковій літературі. Так, М. Брагинський вказує, що реорганізація означає припинення юридичної особи з переведенням прав та обов’язків.⁷ В. Мартем’янов зазначає, що реорганізація позначає тільки припинення існуючого підприємства в його попередньому вигляді без припинення його справ та майна на основі правонаступництва.⁸ С.А. Суханов говорить, що у всіх випадках реорганізації права та обов’язки юридичної особи чи осіб переходять до створених на їх основі юридичних осіб, тобто виникає правонаступництво прав та обов’язків⁹.

В науковій літературі по-різному вказується на те, що ж припиняється внаслідок реорганізації юридичної особи. В одних випадках реорганізацію називають формою припинення юридичної особи, в інших – формою припинення діяльності. На думку М. Брагинського, реорганізація як спосіб припинення припускає, що діяльність реорганізованого підприємства продовжується іншими особами.¹⁰ Про припинення діяльності внаслідок реорганізації вказує і С. А. Суханов¹¹. Представляється, що припинення юридичної особи (в тому числі і підприємства) та припинення діяльності юридичної особи – це не тотожні поняття.

Загальні положення цивільного права

Проведений вище аналіз дозволяє зробити такий висновок, що при ліквідації збігається припинення самого існування юридичної особи та його діяльності. Навряд чи можна стверджувати, що те ж саме відбувається і внаслідок реорганізації. В цьому випадку існування реорганізуючої юридичної особи припиняється, а її діяльність фактично продовжується, але ж тільки іншим суб'єктом – правонаступником.

Все вище зазначене про перехід прав та обов'язків реорганізуючої юридичної особи до його правонаступника (правонаступників) дозволяє зробити висновок, що у випадку реорганізації комерційної організації фактично відбувається тільки зміна особи у правовідносинах – замість реорганізуючого підприємства суб'єктом існуючих правовідносин стає створений у процесі реорганізації новий суб'єкт – правонаступник, однак самі правовідносини не припиняються реорганізацією. Таким чином, у результаті реорганізації припиняється тільки, як справедливо зазначає В. С. Мартем'янов, існування підприємства в його попередньому вигляді без припинення його справ та майна на основі правонаступництва.¹² Найчастіше в літературі зазначається, що у всіх випадках реорганізації має місце так зване універсальне (загальне) правонаступництво, тобто перехід всього комплексу цивільних прав та обов'язків, які належали юридичній особі, яка припинила своє існування.

Всі вище зазначені норми передбачають, що до правонаступника переходить уся сукупність прав та обов'язків реорганізованого підприємства. Як зазначає В. Залеський, сутність реорганізації складається у передачі прав та обов'язків реорганізуючого товариства (товариств) в інші товариства у порядку універсального правонаступництва¹³.

Разом з тим, в юридичній літературі існує думка, що до правонаступника може переходити не увесь комплекс прав та обов'язків, тобто може не мати місце повне правонаступництво. В. А. Рахмілович зазначає, що в окремих випадках внаслідок реорганізації юридичних осіб спеціальні закони встановлюють обмежене правонаступництво. В подібних випадках до правонаступника переходить тільки частина обов'язків юридичної особи, яка припинила своє існування, а друга частина обов'язків може погашуватися іншим шляхом¹⁴. Б. Поляков та І. Замойський вказують на наявність сингулярного (усіченого) правонаступництва для осіб, які придбали державні підприємства у процесі приватизації¹⁵.

Зміна осіб в матеріальних правовідносинах є підставою для виникнення процесуального правонаступництва внаслідок реорганізації, однак не в усіх випадках. Як вказує Вищий Господарчий суд України в роз'ясненні від 25.02.1992 р. “Про деякі питання практики застосування Господарчого Процесуального кодексу України (на далі ГПК України)” “.. в справах про визнання боржника банкрутом процесуальне правонаступництво боржника не можливе. У випадку його ліквідації чи реорганізації до порушення справи про банкрутство кредиторі слід відмовити в прийнятті заяви про визнання цього боржника банкрутом (п. 3 ст. 62 ГПК), а якщо ліквідація чи реорганізація підприємства боржника відбулася після порушення провадження у справі, його слід припинити на підставі п. 6 ст. 80 ГПК” Така позиція Вищого Господарчого суду України є обґрунтованою і навряд чи можливо погодитися із пропозицією змінити редакцію ст. 25 ГПК України, який передбачив, що господарчий суд повинен провадити заміну на всіх стадіях процесу та у всіх випадках правонаступництва¹⁶.

Сукупність прав та обов'язків може переходити до однієї особи чи до кількох осіб залежно від форми реорганізації підприємства. Якщо в процесі реорганізації створюються кілька підприємств – юридичних осіб, тоді до кожного з них переходить певна частина прав та обов'язків, які в загальній вартості повинні складати сукупність прав та обов'язків правопередника.

Разом з тим, можливо погодитися з такою точкою зору, що універсальність правонаступництва внаслідок реорганізації має специфічну направленість на відміну від

класичного універсального правонаступництва в спадкоємних правовідносинах. Це виводиться з того, що правонаступник реорганізованого підприємства повинен нести відповідальність за борги реорганізованого підприємства не в межах одержаного від нього майна (як при спадкуванні), а в повному обсязі боргів реорганізованого підприємства¹⁷. (В той же час ситуація, коли згідно з балансом кредиторська заборгованість (3 розділ пасиву) значно перевищує дебіторську (3 розділ активу) на практиці є дуже розповсюдженою).

Таким чином, наявність чи відсутність правонаступника (правонаступників) у підприємства, яке припиняє існування і відповідно передача (правонаступництво) прав та обов'язків підприємства як і будь якої іншої юридичної особи є головною відмітною ознакою, яка відрізняє форми припинення підприємства – реорганізацію підприємства від ліквідації підприємства. А під реорганізацією розуміється форма припинення підприємства, при якій комплекс прав та обов'язків переходить до правонаступників. Будь яка реорганізація супроводжується вибуттям із цивільного обігу як мінімум однієї юридичної особи, суб'єкта права, або суттєвою зміною майнового положення юридичної особи. Відповідно постає питання про перехід прав та обов'язків до іншої особи чи осіб, які є правонаступниками реорганізованої юридичної особи. При цьому припинення діяльності однієї юридичної особи виступає не як мета реорганізації, а лише як супровідне реорганізації явище, зовнішнє власне феномену реорганізації. Внаслідок реорганізації юридичної особи відбувається або зміна організаційно-правової форми існуючої організації (перетворення), або усунення (злиття, приєднання) чи поява нових юридичних осіб (розподіл, виділення), яка супроводжується зміною організаційно-правової форми.

ВИСНОВОК: Реорганізація є одним з двох можливих способів припинення юридичних осіб. Її відзначною рисою є наявність правонаступництва. Однак правонаступництво внаслідок реорганізації юридичних осіб суттєво відрізняється від правонаступництва внаслідок спадкування. І найголовніша відзнака складається в обсязі відповідальності правонаступника. На відміну від регулювання відносин внаслідок спадкування, законодавець не обмежує обсяг відповідальності підприємства одержаним від правопередника обсягом майна. В той же час законодавством можуть передбачатися обмеження обсягу відповідальності реорганізованих у процесі приватизації підприємств.

¹ Про підприємства в Україні: Закон України від 27.03.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 24. – С. 272.

² Цивільний кодекс УРСР. Прийнятий 18.07.1963 р.

³ Про господарчі товариства: Закон України від 19.09.1991 р. // ВВР УРСР. – 1991. – № 49. – С. 142.

⁴ Мартемьянов В.С. Хозяйственное право. Том 1. Общие положения. Курс лекций – М.: БЕК, 1994. – С. 67

⁵ Цивільний кодекс України (науково-практичний коментар). – Х.: Одісей, 1999. – С. 86.

⁶ Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997р. // Відомості Верховної Ради . – 1997. – N 39. – С.261.

⁷ Брагинский М. Юридические лица // Хозяйство и право. – 1998. – № 3. – С. 18.

⁸ Мартемьянов В.С. Хозяйственное право. Том 1. Общие положения. Курс лекций – М.: БЕК, 1994. – С. 67-68.

⁹ Гражданское право. Учебник. В 2 т. Т. 1. / Под ред. Е.А. Суханова. – М.: БЕК, 1993. – С. 84.

¹⁰ Брагинский М. Юридические лица // Хозяйство и право. – 1998. – № 3. – С. 18.

¹¹ Гражданское право. Учебник. В 2 т. Т. 1. / Под ред. Е.А. Суханова. – М.: БЕК, 1993. – С. 84.

¹² Мартемьянов В.С. Хозяйственное право. Том 1. Общие положения. Курс лекций – М.: БЕК, 1994. – С. 67-68.

¹³ Залесский В. Общества с ограниченной ответственностью в системе хозяйственных товариществ и обществ.// Право и экономика. - 1999. – №3. – С.20.

¹⁴ Советское гражданское право: Учебник. В 2-х частях. Ч. 1/ Под ред. В. А. Рясенцева. – М.: Юрид. лит., 1986. – С. 128.

¹⁵ Поляков Б., Замойський І. Проблеми реорганізації юридичних осіб // Підприємництво, господарство та право. – 1997. – № 5. – С.3.

¹⁶ Іванов А. Законодавче вдосконалення інституту процесуального правонаступництва в Господарчому процесуальному кодексі України // Підприємництво, господарство та право. – 1998. – №1. – С.42.

¹⁷ Воловик О. Вдосконалення правового регулювання правонаступництва внаслідок реорганізації юридичних осіб // Право України. – 2000. – №8. – С.58.

Первомайський О.О.,

молодший науковий співробітник

НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України, м. Харків

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Негальне визначення поняття територіальної громади міститься у ст.1 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” (далі - Закон), у відповідності до якої територіальна громада тлумачиться як жителі, що об’єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями або добровільне об’єднання кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Таким чином, вже безпосередньо з аналізу наведеного положення Закону стає зрозумілим, що не існує територіальних громад Автономної республіки Крим, тієї чи іншої області, району області, а з цього з очевидністю слідує і наступний умовивід – сукупність мешканців будь-якої з цих адміністративно-територіальних одиниць не може бути зарахована до кола суб’єктів цивільних правовідносин. Істинність цього умовиводу підтверджує і подальший аналіз Закону у цілому.

Разом з тим, чинне законодавство України у питаннях сутності та змісту поняття територіальної громади містить і ряд проблемних моментів. Мова йде, по-перше, щодо визнання територіальної громади юридичною особою, по-друге, стосується територіальних громад районів у містах та поняття сільської громади, і, нарешті, по-третє, критеріїв включення фізичних осіб до складу територіальної громади.

У відповідності до проекту Цивільного Кодексу України територіальна громада визнається юридичною особою публічного права. Однак, подібний законодавчий припис не дозволяє однозначно розв’язати наукову суперечку щодо визнання чи невизнання територіальної громади чи іншого публічно-територіального утворення юридичною особою у традиційному цивілістичному розумінні, оскільки залишається чітко не визначеним співвідношення понять “юридична особа” та “юридична особа публічного права”. Останнє, тобто зауваження стосовно невизначеності, ще більш актуальне з огляду на ту обставину, що вироблене у вітчизняній юриспруденції наукове розуміння поняття юридичної особи на сьогоднішній час заслуговує нового, вільного від ідеологічних перешкод переосмислення.

Саме керуючись цими міркуваннями приходимо до висновку, що з точки зору вчення цивільного права про осіб, територіальна громада є ні чим іншим як юридичною особою. При цьому поняття юридичної особи слід тлумачити достатньо широко, залучаючи до його змісту будь-якого суб’єкта цивільного права, відмінного від фізичної особи. Тобто поняттям юридичної особи охоплюються різноманітні види товариств, установ, а також публічно-правові утворення. В свою чергу, терміном “юридична особа публічного права” позначається такий різновид